

Eöry Gabriella

„Borpaloták – arany milliók”

Kísérlet a magyar borkivitel élénkítésére az 1920-as évek végén

„Új alapon szervezik meg az egész borértékesítést” – írta a jobboldali, radikális *Új Nemzedék* 1925. augusztusában.¹ A cikk röviden bemutatta a Bethlen-kormány földművelési minisztere, Mayer János nevével fémjelzett programot, melynek célja a trianoni határok között megtermelt bor értékesítése és „a külföldön terjesztett ál-tokajiak és ál-bikavérek kiküszöbölése”² volt. A trianoni béke teljesen új helyzetet teremtett a borértékesítésben, állította a bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmáról szóló 1924. évi IX. törvénycikk általános indoklása. E szerint a monarchia belső piacán, hála az egységes vámterületnek minden csepp megtermelt magyar bor gazdára talált. Annak felbomlása után azonban a kivitelt nem csak a behozatali vámok, de az utódállamok gazdaságpolitikája is megnehezítette. Ráadásul a trianoni béke következtében a belső piac felvevőképessége is jelentősen csökkent, hiszen a lakosság nagyobb része veszett el, mint a bortermő vidéké. Míg a termőterületeknek csak egynegyede, addig a lakosságnak a kétharmada maradt az új határokon kívül, vagyis kevesebb borivó maradt a trianoni ország területén. Végeredményben, állította az indoklás a statisztikákra hivatkozva, a megtermelt bormennyiségnek csak a felét tudták a belső piacon értékesíteni. Így a Mayer János földművelésügyi miniszter neve alatt megvalósuló, a magyar bor külkereskedelmének élénkítését célzó kormányzati program a külföldi kivitel nehézségeinek elhárítását és az értékesítési lehetőségek kibővítését jelölte meg célként.³ Ennek érdekében a „budafoki kiválóan működő borpincén”⁴ vagyis a Magyar Állami Pincegazdaságon kívül, a külföldi vezérképviseltek fejlesztését⁵ és úgynevezett borpaloták létrehozását tartották elengedhetetlennek. Előbbiek a magyar bor nagykereskedelmi értékesítését bonyolították az adott helyen, míg a kiskereskedelmi borértékesítés az utóbbiak feladata volt.

A tervezett új értékesítési szisztéma alapköve tehát a Magyar Királyi Állami Pincegazdaság lett. „A kereskedelmi és gyakorlati oktatási célt szolgáló Magyar Királyi Állami Pincegazdaság 1923-ban kezdte meg működését a budafoki

¹ Új alapon szervezik meg az egész borértékesítést. *Új Nemzedék* 1925. augusztus 8. 4.

² *Új Nemzedék* 1925. augusztus 8. 4.

³ *Új Nemzedék* 1925. augusztus 8. 4.

⁴ *Új Nemzedék* 1925. augusztus 8. 4.

⁵ Bécsben, Hamburgban, Koppenhágában, Zürichben, Varsóban, Prágában voltak ekkor már vezérképviseltek.

Magyar Királyi Pincemesteri Tanfolyam tanpincészetében.”⁶ A cégbírószági iratok tanúsága szerint a Pincegazdaságot a pestvidéki törvényszéknél 1926. október 6-án vették fel az egyéni cégek jegyzékébe úgy, hogy a tulajdonos továbbra is a magyar állam maradt.⁷ A *Statisztikai Évkönyv* tanúsága szerint ugyanakkor a Pincegazdaság csak két évvel később került be „az önálló kereskedelmi cégek lajstromába”⁸ tevékenysége intenzívebbé tétele érdekében. A következő évek kimutatásai alapján a Pincegazdaság és az általa létesített vezérképviseltek és borházak ügye továbbra is a minisztérium szőlészeti és borászati osztályának ügyköre alatt szerepelt. Funkcióját tekintve az állami szőlők borait kezelte, egyes termelőktől jó minőségű borokat vásárolt fel és borokkal látta el a vezérképviseltek és „a külföldi magyar propaganda borházakat”.⁹ Az állami Pincegazdaság tulajdonviszonyai valószínűleg a kortársak számára sem voltak világosak, hiszen 1929-ben egy per kapcsán maga a bíróság kért tájékoztatást arról, hogy a vállalat állami intézmény-e vagy sem.¹⁰

A kormányzati koncepció szerint tehát a Pincegazdaság lett a fő borexportőr, ami a külföldön létesített borértékesítő vezérképviselteken keresztül látta el ezt a feladatot. A képviseltek mellett több esetben borházak¹¹ is létesültek, ezeket a Pincegazdaság látta el borral, a minisztérium biztosította az épületet és be is rendezte azt, valamint a minisztérium ítélte oda az üzemeltetésre jogosító koncessziót is. Így teremtettek lehetőséget a megmaradt országrészen megtermelt borok kivitelének élénkítésére és a magyar bor népszerűsítésére.

A Mayer által megálmodott program dinamikus rajtot vett, hiszen 1925 végén már a Bécsben, Zürichben és Hamburgban felállítandó vezérképviseltek és borpalaták terveiről tudósítottak az újságok. A tervek szerint ezeket egy magasabb rangú minisztériumi tisztviselő és két-három borszakértő vezette volna, és ott „minden magyar bortermelő összes borterményeit díjmentesen”¹² értékesítették volna. Az 1926/27. évi költségvetésen kívüli beruházások között 320 ezer pengőt költöttek a programra, a borházak épületeinek megvásárlására, átalakításra, a pincészetek üzemi berendezéseire és a borházak berendezésére. Egész pontosan kezdetben három létesítményről volt szó: a bécsi borházra 120 ezer,

⁶ Ganczaughné 1999: 673.

⁷ A Pincegazdaság nevéből 1946 augusztusában kérték a királyi szó törlését, de továbbra is állami tulajdonban maradt. 1971 júniusában kérvényezték a vállalat törlését az egyéni cégek jegyzékéből. BFL VII.2.e Cg. 01592.

⁸ *A magyar kormány kir. kormány 1928. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*: 89.

⁹ *A magyar kormány kir. kormány 1926. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*: 83.

¹⁰ Állami intézmény-e a Budafoki Magyar Királyi Pincegazdaság? *Magyar Országos Tudósító* 1929. március 23. 255–256.

¹¹ A fenti listában szereplők közül Varsóban, Prágában és Mainzban csak a vezérképviselő, pincészet jött létre és nem létesült mellé borház.

¹² Bécsben, Zürichben és Hamburgban állami borértékesítő irodákat állít fel a kormány. *Az Est* 1925. december 16. 16.

a koppenhágaira közel 94 ezer, a zürichre pedig valamivel több mint 100 ezer pengőt fordítottak.¹³

A folyamatban Mayer János miniszter mellett Balácsi Ferenc államtitkár, a minisztérium szőlészeti és borászati osztályának a vezetője játszott kulcsszerepet. A borházakat egységes tervek szerint képzelték megvalósítani, és a minisztérium erre a feladatra Dengler Lajos építőmestert¹⁴ és Wannemacher Fábián építész-mérnököt tartotta alkalmasnak.¹⁵ A két szakember Balácsival együtt választotta ki a megfelelőnek tűnő külföldi épületeket, a költségeket pedig az állam állta (ezek mértéke, ahogy fent is látható, változó volt). Üzemeltetésükre a minisztérium koncessziót kívánt adni cégeknek vagy magánszemélyeknek feltehetően személyes ismeretségek, ajánlások alapján.

A bécsi magyar borpalota, „a földművelési minisztériumnak egy megelőző bécsi borértékesítési kísérlete”¹⁶ volt az első ilyen intézmény, melynek üzemeltetési koncesszióját Pataki Aladár, a Hungária Szálló volt főpincére kapta meg.¹⁷ A második ilyen intézményt, a koppenhágai borházat 1926. december 3-án nyitották meg, bérlője Wimmer Lajos volt, a vendéglőt Koch Sándor vezette.¹⁸

1927 januárjában az országgyűlés felsőháza a bortermelés és kereskedelem előmozdítására, az állami közpincék fejlesztésére és a „külföldi propaganda-borházak hálózatának további 3 borházzal való kiterjesztésére 200 ezer pengőt különített el.”¹⁹ Az irat megfogalmazta, hogy a hiányzó borkészletek miatt akadozik a kereskedelem, ezért szükség van az állami közpincék rendszerének bővítésére és az ott tárolt borok értékesítésére, a „részben már létesített és még ezután létesítendő külföldi propaganda-borházak” felállítására.²⁰ Ugyanekkor, 1927 januárjában a minisztertanács ülésén a földművelésügyi miniszter a Zürichben létesítendő borházra 2 milliárd koronát (160 ezer pengőt) és egyben a borházakat (a létesítendő zürichit és a korábban létrejött bécsit, koppenhágait) ellátó budafoki Magyar Királyi Állami Pincegazdaság részére 8 milliárd koronát (640 ezer pen-

¹³ MNL OL W 12. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek. Külföldi borházak céljaira szolgáló helyiségek megszerzése, berendezése, 1928. október 5. 28.

¹⁴ Dengler Lajos 1913. január 31-e óta rendelkezett iparendeléssel, de önálló céget csak 1928 márciusában (feltehetően pont e fent említett állami megrendelés okán) alapított, melyet feleségével, Klug Fridával vezetett. BFL VII.2.e Cg. 28895, 1928.

¹⁵ Wannemacher Fábián 1921-ben kapott iparendélyt és ő is 1928-ban alapított saját céget (szintén feltehetjük, hogy ebben szerepe volt az állami megrendelésnek), melyet 1932-ben már meg is szüntetett. BFL VII.2.e Cg. 28932, 1928.

¹⁶ Fontos tanácskozássok folynak a borválság megoldása ügyében. *Nemzeti Újság* 1926. április 18. 22.

¹⁷ Vásárhelyi 1927.

¹⁸ A koppenhágai borháznak helyet adó épületet, 1927 tavaszán, 150 ezer dán koronáért a kormány megvette, majd 1934 nyarán eladta, Wimmer Lajosnak, az addigi bérlőnek. MNL OL W 12. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek. M. Kir. Állami Pincegazdaság által propaganda borház céljára megvásárolt koppenhágai ház eladása Wimmer Lajos koppenhágai lakosnak, 1934. augusztus 31. 18.

¹⁹ *Az 1927. évi január hó 25-re összehívott Országgyűlés Felsőházának irományai.* 2. kötet, 35–66. sz. 337.

²⁰ *Az 1927. évi január hó 25-re összehívott Országgyűlés Felsőházának irományai.* 2. kötet, 35–66. sz. 337.

gőt) kért. Az említett összeget a pénzügyminiszter a kislakásépítésre szánt 10 milliárd korona átcsoportosításával kívánta biztosítani (megígérve, hogy ezt majd a következő évben pótolják), a miniszterek tanácsa a javaslatot elfogadta.²¹

1927 áprilisában Zürichben Franck Gusztáv (majd Henrich Maier) vezetésével meg is nyílt a borpalota, Restaurant Hungária néven, a Beatengasse 11. szám alatt, egy állami tulajdonú házban.²² A Pincegazdaság így 1927-re háromra növelte a borpaloták számát, és Bécsben, Varsóban, Zürichben, Mainzban, Koppenhágában, valamint Prágában rendelkezett külföldi borértékesítő vezérképviseletekkel, amelyek nagykereskedelmi értékesítéssel foglalkoztak.

A júniusban elfogadott, 1928-as költségvetésben 2 millió pengőt különítettek el a bortermelés és -értékesítés élénkítésére, majd az augusztusi minisztertanácsi ülésen a földművelési államtitkár „a külföldi propaganda borház akció magántőke bevonásával”²³ való fejlesztéséről beszélt, aminek keretében Svájcban és Lengyelországban terveztek beruházásokat. Az alpesi ország esetében 400 ezer svájci franknyi banktőke mellé az állam 150 ezer frankkal szállt be a megalkotandó Hungária AG nevű cégbe. Lengyelországban pedig a Magyar Tőgazdaságok Rt.-vel állapodtak meg, aminek keretében a kormány 8 ezer dollárnyi részesedést vállalt a részvénytársaságban, melynek a magyar bor lengyelországi forgalmazása volt a feladata. Ezen felül a földművelési minisztérium Varsóban is készült borházat alakítani, 150 ezer pengős költségvetéssel.²⁴

Ezt követően a borházak ötletét továbbfejlesztve, felmerült, hogy azokat nem csak a magyar bor, de a magyar mezőgazdaság „propagandamúzeumai”²⁵-vá is tesszik. 1927 novemberében már ennek szellemében kötöttek megállapodást a londoni borház koncessziójának tulajdonosával. Hivatalos programmal azonban csak egy év múlva érett a gondolat, amikor 1928 májusában a tárca bejelentette, hogy a borházakat más termények propagandahelyeivé is fejleszti. A lapok a május elsejei képviselőházi ülésen felszólaló Mayer minisztert idézték, aki kijelentette, hogy „[a] külföldi borházakat értékesítési kirendeltségekké akarja átfejleszteni az összes mezőgazdasági termények szempontjából.”²⁶

A borházak a következő években egyre szaporodtak. 1928-ban Hamburgban jött létre egy, aminek Gábor József pesti kávéház-tulajdonos lett a vezetője.²⁷

²¹ MNL OL W 12. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek. A zürichi magyar borház létesítésének költségeire 2 milliárd korona, a budafoki M. Kir. Állami Pincegazdaság részére 8 milliárd korona forgótőke engedélyezése, 1927. január 07. 38.

²² Új külföldi magyar borház nyílik. *Pesti Napló* 1927. április 15. 21; Magyar Ház Zürichben. *Az Újság* 1927. április 28. 16.

²³ MNL OL W 12. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek. A külföldi propaganda-borházak további fejlesztése, 1927. augusztus 4. 21.

²⁴ A varsói borház felállítását 1927 őszére tervezte a kormány magántőke bevonásával. MNL OL W 12. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek. A külföldi propaganda-borházak további fejlesztése, 1927. augusztus 4. 21.

²⁵ Európai propagandaturára indul a magyar bor. *Pest Napló* 1927. április 21. 4.

²⁶ A földművelésügyi miniszter programja. *Pesti Hírlap* 1928. május 3. 6.

²⁷ *A magyar kir. kormány 1928. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv* 90.

Októberben nyílt meg a londoni Hungaria Restaurant, amely mellett ugyanekkor vezérképviselet is létesült. 1929-ben Berlinben a Haus Vaterlandban alakult borház, vagyis magyar csárda. S még ebben az évben hozta létre a fent említett Hungaria AG Bázelen, Luzernben, Schaffhausenbe, Oltenben, Montreaux-ben és Soloturnban is magyar borházait.²⁸

A fentiekben vázolt, sok üzleti tranzakcióval tarkított folyamat jobb áttekinthetősége kedvéért a továbbiakban a londoni borpalota létrejöttének részletes történetét igyekszem felfejteni.

A LONDONI MAGYAR BORHÁZ

1927. november 16-án Schandl Károly földművelésügyi államtitkár angol üzletemberekkel tárgyalt a Londonban felállítandó borház koncessziójáról, majd együtt ellátogattak Budafokra a Magyar Királyi Állami Pincegazdaság pincéjébe. „Egy angol érdekltség is jelentkezett a földművelésügyi minisztériumban és azt az ajánlatot tette, hogy Londonban és esetleg más angol városokban létesítsen a kormány borházat”²⁹, írta a találkozó másnapján *Az Est*. A tárgyalás sikeres volt, hiszen a november 25-i minisztertanács már napirendjére is tűzte a megállapodás részleteit. E szerint a földművelésügyi miniszter egy Henry Horsfield Charnock nevű angol állampolgárral kötött szerződést a magyar bor angol piacon való forgalmazásáról. Charnock a megállapodásban 50 ezer font alaptőkájű részvénytársaság alapítását ígérte (amiből, ahogy látni fogjuk, végül csak 25 ezer fontos alaptőke lett), mely nem csak a magyar bor, hanem egyéb mezőgazdasági termények nagykereskedelmét is ellátja majd Londonban, esetleg egész Nagy-Britannia területén. A szerződés szerint az üzletben résztvevő magyar cégeket a minisztérium jelöli ki, a bort pedig természetesen a budafoki Magyar Királyi Állami Pincegazdaság szállítja a londoni pincébe és töltőállomásra. „Ezen pincészetten kívül külön borházat is szándékozik előadó miniszter úr Londonban felállítani [...] ugyanolyan concessziós alapon, mint a zürichi és a koppenhágai.”³⁰ Az itt említett borház működtetésére vonatkozó koncessziót szintén Charnock kapta, de annak létrehozását és berendezését, melyre az első évi bérrel együtt 260 ezer pengő irányoztak elő, a földművelésügyi minisztérium vállalta. Mindezekon felül a kormány teljes körű bankgaranciát adott a felállítandó részvénytársaság kötelezettségeinek teljesítésére, és az első három évben propaganda célokra felhasználandó 5 ezer fontnyi támogatást is juttatott H. H. Charnocknak. Cserébe Charnock

²⁸ A luzerni és a bázeli borházak igen hamar tönkrementek, egyesek szerint azért, mert túl közel voltak a francia határhoz. Ki a felelős a svájci borházakon eltékozolt magyar adómilliókért? *Magyarország* 1932. november 20. 11.

²⁹ A kormány magyar borházakat létesít Angliában. *Az Est* 1927. november 17. 4.

³⁰ MNL OL W 12. 1927. november 25. Minisztertanácsí Jegyzőkönyvek. H. H. Charnock londoni lakossal boraink és mezőgazdasági termékeinknek értékesítése iránt kötendő megállapodások, 1927. november 25. 39.

vállalta, hogy ez idő alatt 15 ezer (!) hektoliter bort fog eladni, ha pedig vállalását nem teljesíti, akkor a maradékot a harmadik év végén megveszi.³¹ A minisztérium rendkívül derűlátóan úgy számolt, hogy literenkénti 20 fillér felár mellett három, de legfeljebb öt év alatt megtérülhet a propagandára költött összeg.

A megállapodásnak volt némi visszhangja az itthoni lapokban, találgatták, hogy ki is az a Henry Horsfield Charnock. A *Pesti Napló* 1928 tavaszán például a City egyik előkelő bankárának nevezte az angol üzletembert.³² De nevét korábban a frankhamisítás gazdasági hatásairól nyilatkozva is olvashatták a *Budapesti Hírlap*ban, akit akkor az egyik legnagyobb textilipari cég elnökeként, volt vezérkari ezredesként mutattak be.³³ Egyik hír sem volt igaz, de a találgatások mögött egy valóban színes életutat magáénak tudó ember állt.

Harry Horsfield Charnock 1870-ben született a Lancashire-i Chorleyban, amely elsősorban textiliparáról volt híres. Charnock apja is a városban működő egyik gyárban dolgozott, aki fiainak szintén ezt a foglalkozást választotta. Az apa valamikor az 1880-as években Oroszországba ment (sok más Lancashire-ből származó társával együtt), hogy ott egy pamutgyár vezetője legyen. Fia, Harry 1893-ban követte őt, és a Moszkvától 50 kilométerre³⁴ fekvő Morozow Textilgyár helyettes menedzsere lett. Itt élt, dolgozott, házasodott meg, és ismertette meg orosz munkásaival a labdarúgást.³⁵ A forradalom után 1919-ben tért vissza Angliába, és feltehetőleg oroszországi kapcsolatai és litván felesége révén elsősorban Kelet-Európára koncentrálódó kereskedelmi tevékenységbe kezdett. Többek között magyarországi kapcsolatokra is szert tett és 1926-ban már a Perényi Zsigmond vezette Közalkalmazottak Országos Gazdasági Szövetkezetének³⁶ londoni képviselője volt. Az év folyamán többször szerepelt a neve a magyar lapokban a frankhamisítási botrány és a szövetség ügyei kapcsán. Nem sokkal később pedig elnyerte a fent említett két koncessziót, ennek köszönhetően a londoni Hungaria

³¹ Ez azt jelentette volna, hogy egy év alatt 5 ezer hektoliter, havonta pedig több mint 400 hektoliter borra kellett volna vevőt találniuk. A későbbiekben azonban látni fogjuk, hogy a borpalotában még a havi 33,5 hektoliter bor eladása sem volt biztosított.

³² 100 000 font tőkével magyar borpalotát épít Londonban egy angol csoport. *Pesti Napló* 1928. március 17. 4.

³³ Angol vélemény a frankhamisítás gazdasági hatásairól. H. H. Charnock ezredes az angol-magyar gazdasági viszonyról. *Budapesti Hírlap* 1926. február 4. 2.

³⁴ Orekhovo-Zuevo Oroszország legnagyobb textilgyári központja volt, 1890-ben 17 gyár működött ott, ahol 30 ezer munkást foglalkoztattak. <https://www.britannica.com/place/Orekhovo-Zuevo> – utolsó letöltés: 2021. szeptember 10.

³⁵ A Charnock fivérek focitörténetben elfoglalt helyére vonatkozóan: Baker 2015: 53–68.

³⁶ A szervezetet 1923-ban Perényi Zsigmond a Nemzeti Szövetség elnöke és Térfi Béla nyugalmazott miniszter hozta létre a Nyugalmazott Közalkalmazottak Közgazdasági Szövetkezetének átalakításával. Az állam 30 ezer aranykoronával szállt be a szövetkezetbe, a tagok pedig három aranykoronás üzletrészeket vehettek. A köztisztviselők ellen-szövetkezete ötszáz milliót kapott az államtól. *Magyarország* 1924. december 14. 8. és A közalkalmazottak országos Gazdasági Szövetsége Schiffer Miksával társul. *Szózat* 1925. október 11. 15.

Restaurant egyik igazgatója, majd a British-Hungarian Trading Corporation Limited alapító elnöke és fő részvényese lett.³⁷

Az 1927. novemberi megállapodással tehát megkezdődött a londoni magyar borház felállítása. A magyar lapok többé-kevésbé rendszeresen tudósítottak a szervezés lépéseiről. A *Pesti Napló* 1927 decemberében megjelent cikke³⁸ szerint egy angol–magyar kereskedelmi vállalatot fognak alapítani az angol–magyar kereskedelmi kamara segítségével a magyar borok és egyéb élelmiszerek forgalmazására. A tudósítás szerint az említett cégben csak angol tőke lesz és ez a vállalkozás kapja majd meg kezelésre a londoni borpalotát.³⁹ Az *Új Nemzedék* ugyanekkor Shandl Károly államtitkárt megszólaltatva a külkereskedelmi mérleg javításának tervei között a londoni tervekről is írt. E szerint a kormány a Piccadilly egyik saroképületében egy propaganda házat akart létrehozni, amelyben a borházon kívül exportirodát és egy állandó mezőgazdasági kiállítást is terveztek.⁴⁰ 1928 januárjában a *Borászati Lapok* Balázi Ferenc miniszteri tanácsos, a szőlészeti és borászati osztály vezetőjének tervezett útjáról számolt be, melynek során a tanácsos Londonban is meglátogatni készült a (még nem létező) borházat.⁴¹ A lap szerint Balázi március 3-án érkezett haza, és útja sikeres volt, amennyiben „úgy Londonban mint Hamburgban a legforgalmasabb helyeken állította fel az új borházakat.”⁴² Ami valójában azt jelenthette, hogy Balázi látogatása során körvonalazódtak a részvénytársaság és a minisztérium közötti üzlet részletei. Feltehetően ekkor intézték a kiválasztott épület bérletét is. Választásuk a London frekventált helyén álló Regent Street 14–16. szám alatti Doorland House-ra esett. Ennek tulajdonosa, egy bizonyos George William Kettle nem a minisztériumnak, hanem a Pincegazdaságnak adta bérbe az egész épületet 21 évre, évi 5000 fontért.⁴³

A borház munkálatai még júliusban is javában folytak. A tárcá 1928. július 27-én terjesztette a minisztertanács elé a Londonban létesítendő borház berendezéseinek költségeire felveendő hitelkérelmét.⁴⁴ Az előterjesztés szerint mivel a borpince egy másik épületben működött, valamint a 460 fős étterem berendezése és az angol munkabérek kifizetése többletköltséget jelentett, további 140 ezer pengőre volna szükség a korábban odaítélt és ekkor már vélhetően el is költött 260 ezer pengőn túl.

³⁷ NATARCH BT 31/32970/232406. The British Hungarian Trading Corporation Limited. Memorandum of Association.

³⁸ Vásárhelyi 1927: 5. A cikk címének első fele, *Borpaloták – arany milliók* került be jelen a tanulmány címébe.

³⁹ Vásárhelyi 1927: 5.

⁴⁰ A földművelésügyi minisztériumi Londonban a Piccadillyn magyar propagandaházat létesít. *Új Nemzedék* 1927. december 25. 24.

⁴¹ A borkrizis megoldása. *Borászati Lapok* 1928. január 28. 49.

⁴² *Borászati Lapok* 1928. március 3. 101.

⁴³ NATARCH J 13/13298 High Court of Justice, Companies Court. File of Proceedings in a Matter of the Hungarian Restaurant Limited.

⁴⁴ MNL OL W 12. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Hitel a földművelési tárcánál a Londonban létesítendő borház berendezéseinek költségeire, 1928. július 27. 91.

Mindeközben a másik oldalon is folyt a készülődés. Charnock számba vette, ki is vezethetné a borházat. A választásában talán szerepet játszott a jelölt oroszországi tapasztalata is, amikor felkérte Joseph Vecchit a londoni Hungaria Restaurant vezetésére. Az olasz származású Vecchi ugyanis 1913 és 1917 között négy évet töltött Oroszországban, és többek között Nizzában, Párizsban, Londonban és Berlinben is dolgozott nagy nevű éttermekben. A háború után 1920-ban Londonban kezdett új életet, felkérése idején a Green Park Hotel éttermét vezette.

Vecchi visszaemlékezése szerint később ő már nem Charnockkal, hanem egy Hans Augustus Fischer⁴⁵ nevű úriemberrel tárgyalta a készülő étteremről.⁴⁶ Nem véletlenül, hiszen Fischer az 1928. április 25-én, végül csak 25 ezer font alaptőkével megalakult Hungarian Restaurant Limited nevű cég egyik igazgatója lett Joseph Benini⁴⁷ mellett. A Hungaria Restaurant Ltd. – alapítólevele⁴⁸ szerint – a Charnock és a British and Continental Development Corporation Limited⁴⁹ között 1928. március 15-én létrejött szerződés szerint kívánt működni, azzal a céllal, hogy a magyar kormány által létrehozott londoni borházat üzemeltesse. Az igazgatótanács május 12-én kiegészült Joseph Vecchivel, majd szeptemberben tovább bővült, amikor a magyar Fazekas Salamon, a Hungarian Wholesale Cooperative Society igazgatója, és Joseph Baneth (magyar állampolgárként londoni címmel) kereskedő mellett maga Harry Horsfield Charnock (önmagát kereskedőként definiálva) is csatlakozott ahhoz.⁵⁰

1928 végén a társaság 25 ezer font névértékű részvényét 53 részvényes (1 fontos részvényekben) jegyezte, a legnagyobb részvényes a fent említett igazgatótanács tag, Fazekas Salamon volt 4375 részvénnyel, mögötte Frederick Howard Hamilton újságíró és üzletember 3000, illetve Charnock 2925 részvénnyel állt. A másik magyar állampolgárként szereplő igazgató, Joseph Baneth 1563 részvényt tulajdonolt, a testvére ugyanennyit. 1931 végén már hatvan ember kezén oszlottak meg a részvények, de a legnagyobb csomagot akkor is Fazekas birtokolta, bár már csak 3145 részvénye volt, ahogy Hamilton és Charnock is megtartotta a helyét, a Baneth fivérek pedig együttesen 3025 részvénnyel képviseltették magukat. Láthatóan jól ment az étterem, mert a borház vezetésével megbízott két vendéglős, Joseph Benini és Joseph Vecchi is növelte részvénytulajdonát, amennyiben előbbi 142, utóbbi 927 részvénnyel lett gazdagabb három év alatt.

⁴⁵ Hans Augustus Fischer a londoni magyar borházban viselt igazgatói pozíciója előtt a Caerphilly Virginia Park Greyhound Racecourse Ltd. igazgatója volt. A korabeli telefonkönyvek tanúsága szerint foglalkozását tekintve, kutyatenyésztő s ebben a minőségében a borház Regent street 14. szám alatt álló épületében található irodájába volt bejegyezve. NATARCH BT 31/29995/225144 Virginia Park (Caerphilly) Greyhound Racecourse Ltd.

⁴⁶ Vecchi 1948: 181.

⁴⁷ Joseph Bennini barátja és munkatársa volt a magyar borház vezetésére felkért Joseph Vecchinek. Vecchi 1948: 181.

⁴⁸ NATARCH BT 31/32935/230118. Hungarian Restaurant Limited Certificate of Incorporation.

⁴⁹ A cég nem szerepel sem az angol, sem a magyar cégnyilvántartásban.

⁵⁰ NATARCH BT 31/32935/230118. Hungarian Restaurant Limited. Particulars respecting Directors of the Hungarian Restaurant Limited.

Ezúttal a Midland Bank (úgy tűnik a cég számlavezető bankja volt) is beszállt az üzletbe, 627 részvénnel.⁵¹

Charnock a minisztériumi megállapodás szerint két koncessziót kapott, az egyik a borra, a másik minden egyéb mezőgazdasági terményre vonatkozott. 1928. július 31-én ennek a két koncessziónak az átruházására alakítottak egy másik céget, British Hungarian Trading Corporation Limited néven, 100 ezer font alaptőkével. A társaság elsődleges célja papíron ennek a két koncessziónak a megszerzése volt a magyar kormánytól:

„acquire, develop and work to concessions granted by the Royal Hungarian Government for introducing and marketing in the whole of the British Empire, wines of the Royal Hungarian Wine Cellars, and all kinds of Hungarian agricultural produce [...]”⁵²

Mivel a koncessziók valójában ekkor már Charnock birtokában voltak, a társaság az óhajtott cél elérése érdekében vele kívánt megállapodást kötni: „with that object to enter into an agreement with Mr. H. H. Charnock.”⁵³ Azzal a Charnockkal, aki magát az alapító okiratot is ellenjegyezte és az igazgatóság első számú tagja volt. A megállapodás Charnock és a részvénytársaság között azonban csak 1929. május 27-én jött létre, amiben nevezett eladta a kormánytól kapott a koncessziókat, valamint átadta az étterem emeletén található irodák bérletét is az újonnan alakult cégnek. Charnock ezért 33 ezer fontot és részvényeket kapott cserébe, így ő lett a cég legnagyobb részvényese, közel 40 ezer font értékű részvény tulajdonosa.⁵⁴

A British Hungarian Trading Corporation Limited részvényesei között helyet foglalt még Sztáray Sándor és Csáky Elemér gróf, a borházból már ismert Fazekas Salamon és Alexander Baneth, aki magyar állampolgárként szerepel ebben a jegyzékben, ugyanúgy ahogy testvére, Joseph a borház igazgatóságában. 1929 januárjában, feltehetőleg Charnock jó orosz kapcsolatainak köszönhetően, két orosz és egy román állampolgárságú tag is csatlakozott a vezetőséghez.⁵⁵ Mindhárman a Nassatisin Limited igazgatói voltak: Michael Nassatisin, John Machover és Emanuel Kalmanovszky. A *Magyarország* 1929. decemberi cikkében tudni vélte, hogy a British Hungarian Trading Corporation Limited az 5000

⁵¹ NATARCH BT 31/32935/230118. Hungarian Restaurant Limited. Form of Annual Return of a Company Having a Share Capital.

⁵² NATARCH BT 31/32970/232406. British Hungarian Trading Corporation Limited. An Agreement.

⁵³ NATARCH BT 31/32970/232406. British Hungarian Trading Corporation Limited. An Agreement.

⁵⁴ NATARCH BT 31/32970/232406. British Hungarian Trading Corporation Limited. An Agreement.

⁵⁵ NATARCH BT 31/32970/232406. British Hungarian Trading Corporation Limited. Particulars respecting Directors of the British Hungarian Trading Corporation Limited.

fontos állami szubvenció hetvenötszörösét volt köteles forgalmazni.⁵⁶ Tevékenységükről a fennmaradt cégbírószági iratok nem tudósítanak, viszont fontos megjegyezni, hogy 1930. június 4-én létrehozták a fenti cég ikervállalatát Magyarországon Brit–magyar Kereskedelmi Rt. néven. Ez utóbbi mezőgazdasági termékek Nagy Britanniába való kivitelére alakult, mindezek mellett „a The British Hungarian Trading Corporation Limiteddel való összeköttetés folytatása” is a céljai között szerepelt, ami azonban a következő évben már kimaradt a Compassból.⁵⁷ A Brit–magyar Kereskedelmi Részvénytársaság igazgatóságának összetétele mutatott némi egybeesést a brit testvércégével: Sztáray és Csáky grófok, valamint Charnock mindkét társaságban jelen voltak. A londoni részvénytársaság azonban bő egy évvel később, 1931 novemberében felmondta a kormánnyal kötött szubvenciók megállapodást és 1932. január 12-én ön maga ellen felszámolási eljárást kezdeményezett.⁵⁸

Térjünk azonban vissza a londoni borház létrejöttéhez, amelynek vezetését végül Joseph Vecchi barátjával, Joseph Benninivel karöltve vállalta el. A borházat, ahogyan azt fent említettem, a Regent Street 14–16. szám alatti Doorland House földszintjén alakították ki a minisztérium költségén. Az alkalmazott építész és belsőépítész a korábbi borházaknál már jól bevált Dengler–Wagenmacher páros volt, a kivitelező pedig a londoni Waring and Gillow nevű cég. A tudósítás szerint a berakott burkolatú falakon magyar címerek, Nagy-Magyarország megyéinek címerai és magyar ornamentika díszelgett, a szobák magyar stílusú berendezést kaptak.⁵⁹

A Pincegazdaság, vagyis a minisztérium tehát egy teljesen felszerelt borházat adott bérbe a koncessziót birtokló részvénytársaságnak, melynek csak bizonyos helyiségeket kellett felszerelnie, úgy mint az alkalmazottak öltözőit és a kamrát, illetve bizonyos eszközöket kellett beszereznie, többek között konyhai gépeket, szőnyeget, konyharuhákat, valamint asztalterítőket. A Pincegazdaság azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a különleges díszítésű poharakat és az evőeszközöket ő maga bocsássa a borház rendelkezésére. Vecchi emlékei szerint a fentiekben felsorolt beszerzésekre körülbelül 10 ezer fontot kellett költeniük.⁶⁰

1928. szeptember 29-én azt írta a *Borászati Lapok*, hogy Balácsi Ferenc államtitkár október 3-án utazik Londonba a Hungaria Restaurant megnyitójára,⁶¹ amire október 8-án került sor. A megnyitón 400 vendég előtt Rubidó-Zichy Iván nagykövet mondott beszédet. A résztvevőknek kecségét, kaviárt, fogast, modori borjút, foglyot és tordai körtét kínáltak. A borlapon az ürmös mellett debrői

⁵⁶ Állami szubvenció egy angol–magyar társaságnak. *Magyarország* 1929. december 8. 5.

⁵⁷ *Nagy Magyar Compass* 1929–1930: 365.

⁵⁸ NATARCH BT 31/32970/232406. British Hungarian Trading Corporation Limited. Members Voluntary Winding Up.

⁵⁹ *Borászati Lapok* 1928. október 13. 429.

⁶⁰ Vecchi 1948: 182.

⁶¹ *Borászati Lapok* 1928. szeptember 29. 405.

rizling, villányi muskotály és tokaji aszú szerepelt, a kétféle francia pezsgőn kívül pedig magyar száraz pezsgőt is felszolgáltak.

A brit sajtó az étterem megnyitásával kapcsolatban annak kormányzati támogatottságát emelte ki. A hír a vidéki brit lapokba is bekerült, kiemelve a fenti jellemzőt: „I think the Hungaria as the new Magyar restaurant will be called, is the first one in which a foreign government has been directly interested.”⁶² A készülődésről egy rövid cikkben számolt be a *Times* és itt is a fenti mozzanat volt a leghangsúlyosabb: „The Hungarian Government being interested in the restaurant [...]”.⁶³ Majd a megnyitóról így tudósítottak: „The Hungarian Minister received the guest at the opening of the Hungaria Restaurant last night.”⁶⁴ A megnyitó másnapján a BBC rádió magyar műsort sugárzott az étteremből: „Hungarian National Programme, from the new Hungaria Restaurant.”⁶⁵

A megnyitó kiváltotta jelentős sajtóvisszhang után viszont később csak néhány társasági lapban lehetett elvéte olvasni a borpalotáról, de annak magyar borait egyetlen egy sem emelte ki, az étterem leginkább a cigányzenekaráról volt híres. Minden bizonnyal jól ment az üzlet, ahogyan az egyik londoni hetilap 1929 februárjában írta: „I understand it is advisable to book tables at the Hungaria in advance, as often diners out are unable to obtain tables without previous reservations.”⁶⁶ Később egy vidéki angol lap társasági rovata azt is fontosnak tartotta megosztani az olvasóival, hogy a londoni magyar borpalota nem egy szokványos étterem, hanem a magyar országpropaganda része: „I should explain that the Hungaria is no ordinary commercial position. It is part of the 500 000 publicity scheme of the Hungarian Government. That sum is allotted yearly to boost Hungary in this country.”⁶⁷ Kérdéses azonban, hogy az itt kínált magyar borokon és a berendezés egyes elemein kívül volt-e bármilyen magyar sajtóssága a londoni Hungaria Restaurant nevű étteremnek egy olyan olasz származású vendég-lőssel az élén, aki orosz barátságáról volt híres.⁶⁸

A magyar sajtó sem foglalkozott sokat a londoni borpalotával, ami az egyik tudósító szerint olyan, mint minden más előkelő étterem, csak van benne egy kis magyaros díszítés, „amit az angol azonban kevésbé vesz észre.”⁶⁹ A sajtóvisszhang hiánya valószínűleg annak volt köszönhető, hogy működése során nagy botrányok nem jellemezték ezt a borházat, ellentétben például a berlini vagy a svájci borházakkal, amelyeknek jelentősebb nyomát találni a korabeli sajtóban (ahogy erről a későbbiekben még lesz szó).

⁶² *Sheffield Daily Telegraph* 1928. szeptember 19.

⁶³ *The Times* 1928. szeptember 18. 17.

⁶⁴ *The Times* 1928. október 9. 19.

⁶⁵ Többek között lásd: *Western Daily Press* 1928. október 11.

⁶⁶ *The Bystander* 1929. február 27. viii.

⁶⁷ Novel Memorial to Rugger's Grand Old Man. *Derby Daily Telegraph* 1929. október 5. 8.

⁶⁸ Vecchi 1913 és 1920 között élt Oroszországban mint vendégglős, ahol saját bevallása szerint rengeteg barátot szerzett és a kultúra igen nagy befolyást tett rá. Ez abból is kitűnt, hogy 1933-ban például nagy sikerű orosz új évet szervezett az étteremben. Vecchi 1948: 193.

⁶⁹ Bálint 1929: 9.

A Hungaria Restaurant Londonban a jelek szerint prosperált ugyan, de mivel a hétfvégeken visszaesés volt érezhető, a cég megalapítása után egy évvel, az étterem megnyitása után pedig alig három hónappal egy újabb beruházásba kezdtek. 1929. január 18-án, a fent említett Fischer, az étterem igazgatóságának tagja szerződést kötött a Magyar Királyi Állami Pincegazdasággal. E szerint a Pincegazdaság bérbe vette Fischertől (aki szintén bérelte az ingatlant) a Murray Club épületét és a hozzá tartozó területet évi 2 ezer fontért 21 évre, és ezt aztán a Fischer vezetésével frissen létrejött cég visszabérelte évi 12 shillingért, 5 évre. A megállapodás szerint a Pincegazdaság ezen kívül 5 ezer fontot bocsájtott Fischer rendelkezésére a felújításra és berendezésre.

A Hungaria Restaurant River Club néven megnyitott étteremnek⁷⁰ a korban nagyon népszerű, Londonhoz közeli, a Temze partján fekvő Maidenhead adott otthont. Az e cél érdekében megalakult cég Hungaria Restaurant River Club Limited néven, 1929. április 13-án, 15 ezer fontos alaptőkével jött létre. Az étterem vezetője, Joseph Vecchi úgy emlékezett vissza, hogy sok vendég is beszállt a vállalkozásba, sőt a magyar kormány angol pénzügyi szakértője, Sir William Goode is támogatta azt.⁷¹ A megalakult cég elfogadta és magára érvényesnek tekintette a Pincegazdaság és Fischer között létrejött szerződést. Utóbbi pedig a minden neki rendelt jog átadása fejében megkapta a részvények felét (7500 darabot), plusz 3 ezer fontot, és 21 évre a cég ügyvezetője lett. Mellette, ahogy a londoni anyagcégben, úgy itt is Benini és Vecchi voltak még az igazgatótanács tagjai, de az aktuális ügyeket az igazgatótanács elnöke, Fischer vitte.⁷²

A megnyitóra 1929. május 17-én hatszáz vendég részvételével került sor. Az épületben „amerikai bár”, étterem és társalgó várta a közönséget, teraszán üvegpaddós táncparkett, kertjében medence volt. Az ünnepi megnyitón természetesen megint Rubidó-Zichy Iván mondta a beszédet és a vendégek teljesen ingyen szórakozhattak Géczy Balázs cigánybandája muzsikájára. A hétfogásos menüt és a borokat (a magyar kormány által felajánlott 250 üveg boron és pezsgőn kívül) a British Hungarian Trading Corporation állta.⁷³ Az étterem többször szerepelt az újságok társasági rovataiban, a megnyitó után alig egy hónappal például ételkínálatát dicsérték: „In the new Hungaria Restaurant at Maidenhead you will find unusual but delicious foods [...]”.⁷⁴ Természetesen a londoni borházban megismert és szeretett cigány banda itt is nagy elismerést váltott ki, a hely népszerű volt, a trónörökös és a művész körök tagjai egyaránt szerették.

⁷⁰ „The River Club, run on the same lines with much the same staff and clientele.” Vecchi 1948: 187.

⁷¹ Vecchi 1948: 187.

⁷² 1929 júniusában feltűnt az igazgatótanácsban a Hungarian Restaurant legnagyobb részvényese, Fazekas Salamon is, de 1930 szeptemberére visszavonult a tisztségből. NATARCH BT 31/33075/238680. Form of Annual Return of a Company Having a Share Capital.

⁷³ A Hungaria River Club nagy vendéglátása Londonban. *Nemzeti Újság* 1929. május 22. 9.

⁷⁴ London Restaurants. Notes on Where to Deal with the Inner Man and Woman. *The Graphic* 1929. június 1. 16.

Ezt támasztja alá, hogy mind az írott, mind a mozgóképes emlékezet megőrizte⁷⁵ (nagy szenzációnak számított üveg táncparkettje), sőt manapság egy emléktábla hirdeti, hogy egykor azon a helyen egy Hungaria Restaurant River Club nevű szórakozóhely működött.

Mindazonáltal a cég ellen 1930. november 24-én saját részvényesei kezdeményeztek felszámolási eljárást.⁷⁶ A felszámolás feltehetően csak az adósságok rendezését célozta, mert a mulató Hungaria River Club néven tovább működött.⁷⁷ A tényre az új cégben is igazgatóként szereplő Hans Augustus Fischer hívta fel a figyelmet többek között 1931 decemberében, a *Times* hasábjain. E szerint utóbbi felvásárolta az előbbi és a klub működése zavartalan az új név, de a régi igazgató vezetése alatt: „The last mentioned company is not in voluntary liquidation and that business is carried on by Us as usual. H. A. Fischer Managing Director.”⁷⁸

Mindeközben a londoni borház mint üzlet továbbra is zavartalanul működött, Vecchi emlékiratát olvasva az a benyomásunk, hogy a meglehetősen magas társadalmi rangú vendégkörrel sikeresen teltek a mindennapok. Az étteremvezető emlékeiben a magyar borok eladásával kapcsolatos problémák nem ragadtak meg, vagy egyszerűen emiatt nem neki, hanem az igazgatói székben ülő Fischernek kellett, hogy fájjon a feje. Amit az emlékirat nem őrzött meg, azt a felszámolás során keletkezett bírósági iratok rögzítették.⁷⁹ Charnock a koncesszióval eredetileg havi 50 hektoliter bor értékesítését vállalta (amit később 33 és fél hektoliterre szállítottak le), amely kötelezettség a koncesszió eladásával a továbbiakban a Hungaria Restaurant Limitedet terhelte. A cég azonban ezt sosem tudta teljesíteni, így a Pincegazdaság felé meglevő kintlevőségei egyre nőttek. 1931 végén több mint 10 ezer font tartozásuk halmozódott fel az elmaradt bérleti díjak és a borok ellenértékéért. Ekkor a magyar fél felszámolást akart kezdeményezni ellenük, de végül arra a megegyezésre jutottak, hogy a cég önmaga ellen kezdeményezi inkább a felszámolást.

Az 1932. január 14-én kezdődött eljárás⁸⁰ idején a cég nevében eljáró megbízott felügyelete alatt tovább működött a borház. A menedzsment éléről távozott Fischer⁸¹ igazgató, de a két étteremvezető, Bennini és Vecchi tovább vitték

⁷⁵ [https://www.britishpathe.com/video/outer-london-clubs-and-cabarets-the-hungaria-river – utolsó letöltés: 2022. szeptember 23.](https://www.britishpathe.com/video/outer-london-clubs-and-cabarets-the-hungaria-river-utolsó-letöltés:2022.szeptember23.), illetve: *Bystander* 1929. július 3. 25.

⁷⁶ NATARCH BT 31/33075/238680. Hungarian Restaurant River Club Ltd. Members Voluntary Winding Up.

⁷⁷ A hitelezők között az anyavállalatot, a londoni magyar éttermet és az állami borpincéket is megtaláljuk.

⁷⁸ *The Times*, 1931. december 17. 1.

⁷⁹ NATARCH J 13/12800 High Court of Justice, Companies Court. File of Proceedings in a Matter of the Hungarian Restaurant River Club Ltd.

⁸⁰ Szinte napra pontosan egyidőben a British Hungarian Trading Company Limited felszámolásával. NATARCH J 13/12800 High Court of Justice, Companies Court. File of Proceedings in a Matter of the Hungarian Restaurant River Club Ltd.

⁸¹ Fischer ekkor már amúgy is a Hungaria River Club vezetésével volt elfoglalva. NATARCH BT 31/32935/230118. Hungarian Restaurant Limited. Particulars respecting Directors of the Hungarian Restaurant Limited.

az üzletet.⁸² Április 29-én George William Kettle a borház épületének (Regent Street 14–16.) tulajdonosa megállapodott a felszámolás alatt levő cég megvételéről: „sale of the goodwill of the business and other assets”.⁸³ Majd május 23-án a Pincegazdaság képviselőivel is megállapodtak, aminek értelmében a magyar borpalota már új üzemeltetővel, de a régi menedzsmenst égisze alatt folytatta működését.⁸⁴ Ott továbbra is csak magyar borokat adhattak el, Kettle pedig a következő év áprilisától öt évig tíz részletben közel 40 ezer dollár kifizetését vállalta a Pincegazdaságnak, amely pedig elkötelezte magát, hogy a „Picadilly Circus Eros szobrától” számított 500 yardon belül nem ad el bort más étteremnek.⁸⁵ Így tehát a londoni borház is eladásra került további történetéről annyi ismert, amit Joseph Vecchi 1948-ban írt emlékirata még tartalmaz. E szerint 1943-ban ismét tulajdonost váltott az étterem, melyet ezúttal egy, a törzsvendégekből alakult csoport vett meg Kettle-től.

Mindezzel egyidőben Magyarországon egyre egyértelműbbé váltak a program működése során felmerülő hibák. A források 1928 végén még arról tanúskodtak, hogy jól alakult a borkivitel, sőt a „borházak által felhajtott forgalom”⁸⁶ miatt szükségessé vált fejlesztésekre a Pincegazdaságnak négy millió hitelt kellett felvennie a Magyar–Olasz Banktól.⁸⁷ Azonban a következő zárszámadásból már jól látszik, hogy csak átmeneti növekedésről beszélhetünk, a kormányzati remények nem teljesültek. A borházak és a vezérképviseltek nem tudtak annyi bort eladni, mint amennyit előzetesen vállaltak. A beszerzett bormennyiségből jócskán maradt a raktárakban (közel 28 ezer hektoliter), és a borházakkal kapcsolatban is veszteségek merültek fel.

1929 végére a Pincegazdaság hét borházat és vezérképviselertet látott el: Bécsben, Koppenhágában, Hamburgban, Berlinben, Varsóban, Münchenben és Londonban, s az év végén újabb tőkeinjekciót kért. A minisztertanács ülésén azonban a külügyminiszter egyet nem értésének adott hangot, szerinte ugyanis

⁸² Vecchi „hallgatása” az ügyről annál is inkább érdekes, mert ez idő alatt csökkentették mind az ő, mind Benini fizetését. NATARCH BT 31/32935/230118. Hungarian Restaurant Limited. Particulars respecting Directors of the Hungarian Restaurant Limited.

⁸³ NATARCH J 107/88/332, Registrars’ Notes, 1933. május 13. Hungarian Restaurant Ltd. Companies Court.

⁸⁴ A megállapodás tényéről a későbbi vita kapcsán tudunk. MNL OL K27. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek. A M. Kir. Állami Pincegazdaság valamint G. W. Kettle londoni lakos és a Hungarian Restaurant Ltd. londoni cég közötti szerződés alapján keletkezett vitatott követelés törlése, 1938. április 01. 5.

⁸⁵ A kért összeget Kettle a vonatkozó adók és egy letéti összeg levonása után teljesítette, így a Pincegazdaság több mint 10 ezer dollárral kevesebb pénzhez jutott. Kezdetben perelni akarták ezért az angol felet, de 1938 áprilisában, belátva a levonások jogosságát, törölték ezt a tartozást. MNL OL K27. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek. A M. Kir. Állami Pincegazdaság valamint G. W. Kettle londoni lakos és a Hungarian Restaurant Ltd. londoni cég közötti szerződés alapján keletkezett vitatott követelés törlése, 1938. április 01. 5.

⁸⁶ MNL OL W 12. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek. A Magyar–Olasz Bank hitelnyújtása a M. Kir. Állami Pincegazdaság részére, 1928. december 07. 40.

⁸⁷ MNL OL W 12. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek. A Magyar–Olasz Bank hitelnyújtása a M. Kir. Állami Pincegazdaság részére, 1928. december 07. 40.

„a külföldi borházak borexportunkra nem gyakorolják azt a befolyást, amely az azok fenntartásra fordított kiadást egyensúlyozná.”⁸⁸ Ellenzéki oldalon elvesztetett milliókról beszéltek, amelyek nemhogy segítették a magyar bor jó hírét, de inkább ártottak neki. Igen nagy összegű bukásokról is beszéltek az épületberletekkel kapcsolatban és felpanaszolták, hogy ezek az intézmények leginkább csak nevükben magyarok, esetleg még berendezésükben, de semmi egyéb nem utal nemzeti mivoltukra. Felmerült még néhol a rejtélyes protekciók folytán kiadott koncessziók kérdése, a minden borház megtervezésénél alkalmazott tervezőpáros túlszámolásai, vagy a hozzá nem értők kinevezése a vezérképviseletek élére.⁸⁹

Persze ezt megelőzően is voltak a programnak kritikusai. Még a londoni borház megnyitása előtt a *Pesti Napló* cikkírója abban látta a koncepció hibáját, hogy ezek a borházak igazából előkelő vendéglők, amelyek „csak a magas minőséget, nem a tömeges fogyasztást célozzák.”⁹⁰ A „tömegborok” elhanyagolása, az a vád, hogy a kormány ezekkel a koncessziókkal és borházakkal nem általában a magyar bornak keresett piacot, hanem csak azoknak, melyeket a Pincegazdaság felvásárolt, többször szerepelt a borházak hibájaként, a program pénzügyi bukásának okaként. Mayer János miniszter 1930 júniusában a felsőházban még cáfolta Hadik János gróf állításait a borházak sikertelenségéről: „Az áldozat, amelyet hoztam a bor propagandájáért, kifizette magát. Ez cáfolhatatlan eredmény, amellyel nem lehet vitatkozni.”⁹¹ – mondta Mayer. A következő év őszén azonban (ekkor már tárca nélküli kiszagda miniszterként) elismerte, hogy „a borházaknál történtek hibák, egyesek részéről... néhol nagyszerűen beváltak, néhol nem. Ez utóbbiak leépítését már magam megkezdtem. [...] És most jön majd a többinek a megszüntetése. Alig marad kettő-három.”⁹² S valóban, a 33-as bizottság által kiküldött 6-os bizottság⁹³ szerint a szanalás óta a földművelési tárca 9 millió pengőt költött a borházakra és a Pincegazdaságra, amiből a Budafoki Állami Pincegazdaság 1,23 milliót vett igénybe, a fennmaradó összeg a borházakra és szőlőtermelőknek adott költségekre fordítódott.⁹⁴ Állásfoglalásuk szerint a borházakat „amint a bérleti szerződések lejárnak, vagy azok nagyobb veszteség nélkül felmondhatók, fokozatosan szüntessék meg.”⁹⁵ Így történt, hogy 1932-ben

⁸⁸ MNL OL W 12. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek. A svájci magyar propaganda borházak létesítésére és fenntartására alakult Hungaria A. G. zürichi cég kölcsöne; a társaság borkóstoló napjainak állami támogatása; a Budafoki Állami Pincegazdaság forgótókéjének biztosítása. 1929. február 08. 17.

⁸⁹ *Az országgyűlés felsőházának naplója* 1930. június 24. 269–270.

⁹⁰ Bernátsky 1928: 27.

⁹¹ *Az országgyűlés felsőházának naplója* 1930. június 27. 335–336.

⁹² *Az Est* 1931. szeptember 5. 2.

⁹³ Az 1931-ben létrehozott 33-as bizottságba az országgyűlés mindkét házából delegáltak tagokat, akiknek véleményező, tanácsadó, javaslattevő és ellenőrző szerepe volt a rossz gazdasági helyzetre való hivatkozással bevezetett rendeleti kormányzás idején.

⁹⁴ Hol van a földművelésügyi tárca 260 milliós kölcsönpénze és beruházása? *Az Est* 1931. szeptember 19. 3.

⁹⁵ *Budapesti Hírlap* 1931. szeptember 17. 3.

a londoni borházat az épület tulajdonosának, 1934-ben a koppenhágai borházat, és 1935-ben a bécsi magyar borházat addigi bérlőjének adták el.

A program megítélését tovább rontotta a svájci borpalaták koncesszióját elnyerő Laskay Dénes ügye, ami a zürichi és más városokban létrehozott borházak kapcsán nagy port vert fel. *Az Est* 1933 márciusában egész cikksorozatot szánt a Laskay-féle svájci ügyeskedésnek és részletesen feltárta a zürichi, a montreaux-i, a genfi borházak történetét, és abban a fent nevezett, felettébb tehetséges szélhámos szerepét.⁹⁶ Laskay a svájci–magyar kereskedelmi kamara vezetőjeként, később kormányfőtanácsosi rangban, rendszeresen több pénzt vett fel a borházak üzemeltetőitől mint amennyivel a minisztérium felé elszámolt. Az általa, állami segítséggel alakított Hungaria AG nevű részvénytársaság hitelének megtérítését pedig a borházak sikertelenségét követően a magyar államra hagyta, ami „az értékesítési propaganda költségeihez való hozzájárulás címén” készült azt megtéríteni.

A történet végére érve felmerül a kérdés, hogy vajon a fentiekben említett intézmények pozitívan hatottak-e Magyarország borkivitelére. A külföldön értékesített bor mennyisége a program megkezdése előtti 1920-as 972 ezer hektoliteres volumenről 1925-re 25 ezer hektoliterre zuhant. 1926-ban meghaladta a 43 ezer hektolitert, majd a következő évben több mint 61 ezer hektoliter bort adtak el külföldön. 1928-ban a zárszámadás szerint „a kifejtett propagandának nemzetgazdasági kihatása már is jelentkezett abban az emelkedésben, amelyet a borexportunk az 1927. évhez képest mutat.”⁹⁷ S valóban, a borkivitel 1928-ban megkétszereződött, több mint 122 ezer hektolitert tett ki. 1929-ben újabb 190 ezerrel növekedett 313 ezer hektoliterre, majd a következő évi stagnálás után 300 ezer hektoliter alá esett vissza a mennyiség, s maradt is ezen a szinten az 1937–1938-as kiugró adatokat (383–403 ezer hektoliter) kivéve egészen a háború kitöréséig.⁹⁸ Vagyis kétségtelen, hogy a vizsgált években a borexport élénküléséről beszélhetünk, de hogy ez mennyire volt köszönhető a borpalaták költségeket nem kímélő létrehozásának, a Mayer nevével fémjelzett programnak, azt nehezen lehetne számszerűsíteni. Talán nem túlzás úgy összegezni, hogy az 1925 és 1930 közötti, a borkivitel élénkítésére kidolgozott stratégia csak részben szolgált megoldással a magyar mezőgazdaság borkiviteli gondjaira, ellenben súlyos milliókat jelentett a költségvetés kiadási oldalán még az 1930-as évek második felében is.

⁹⁶ *Az Est* 1933. március 2. 5, 7, 8, 15.

⁹⁷ *A magyar állam zárszámadása* 83.

⁹⁸ Borkivitelünk növekedése. *Budapesti Hírlap* 1930. március 23. 22., valamint *A magyar kir. kormány 1919–1939. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.*

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VII.2.e Cg. 01592, 1926–1971 Magyar Állami Pincegazdaság, Budafok.

VII.2.e Cg. 28932, 1928. Országos Központi Hitelszövetkezet.

VII.2.e Cg. 28895, 1928. Dengler Lajos Építőmérnök.

Magyar Nemzeti Levéltár (MNL OL)

W 12 Miniszterelnökségi Levéltár, Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek.

The National Archives (NATARCH)

BT 31/32970/232406 The British Hungarian Trading Corporation Limited.

BT 31/32935/230118. Hungarian Restaurant Limited.

BT 31/33075/238680. Hungarian Restaurant River Club Ltd.

BT 31/29995/225144 Virginia Park (Caerphilly) Greyhound Racecourse Ltd.

J 107/88/332 Registrars' Notes Hungarian Restaurant Ltd. Companies Court.

J 107/66 Registrars' Notes Hungarian Restaurant River Club Ltd. Companies Court.

J 13/12800 High Court of Justice, Companies Court. File of Proceedings in a Matter of the Hungarian Restaurant River Club Ltd.

Della Vedella Mihály (főszerk.): *Nagy Magyar Compass 1929–1930*. LIV. évfolyam II. rész, iparvállalatok. Budapest.

Az 1927. évi január hó 25-re összehívott Országgyűlés Felsőházának irományai. 2. kötet, 35–66. sz.

Az országgyűlés felsőházának naplója 1927. V. kötet. 1929. december 10. 1930. július 10. 85. ülés.

A magyar királyi kormány 1919–1939. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, 1920–1940.

A magyar állam zárszámadása az 1929/30. évről.

Borászati Lapok, 1928.

Budapesti Hírlap, 1926, 1930, 1931.

Az Est, 1925, 1927, 1931.

Az Újság, 1927.

Derby Daily Telegraph, 1929.

Magyarország, 1929.

Magyar Országos Tudósító, Törvényszéki kiadás, 1929.

Nemzeti Újság, 1926, 1929.

Pesti Hírlap, 1927, 1928.

Sheffield Daily Telegraph, 1928.

The Bystander, 1929.

The Graphic, 1929.

The Times, 1928, 1931.

Új Nemzedék, 1925, 1927.

Western Daily Press, 1928.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Baker, Keith 2015: *Fathers of Football. Great Britons Who Took the Game to the World*. Durrington.
- Bálint Zoltán 1929: A walesi herceg a londoni magyar vendéglőben. *Az Est* 1929. augusztus 3. 9.
- Bernátsky Jenő 1928: A külföldi Magyar Borházakról. *Pesti Napló* 1928. október 4.
- Ganczaughné Albert Katalin 1999: A szőlőtermesztés és bortermelés közép- és alsó-szintű oktatása. In: Fábry György (szerk.): *Magyarország a XX. században*. IV. Tudomány 1. Műszaki és természettudományok. Szekszárd, 669–690.
- Vásárhelyi Ferenc 1927: Borpaloták – arany milliók. Mi történik a magyar bor külföldi értékesítése körül? Verseny a koncesszióért. *Pesti Napló* 1927. december 7. 5.
- Vecchi, Joseph 1948: *The Tavern is My Drum. My Autobiography*. London.